

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Wat was er in het begin?

van Boven, C.M.J.

Publication date

2022

Document Version

Submitted manuscript

Published in

Taalmysteries

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Boven, C. M. J. (2022). Wat was er in het begin? In A. Peeters, & P. Sleeman (Eds.), *Taalmysteries* (pp. 51-54). Uitgeverij Lias.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Wat was er in het begin?

Auteur: Cindy van Boven

In: Taalmysterieën, ed. Alla Peeters & Petra Sleeman

Taal gebruiken we iedere dag. Toch zijn er – zoals dit boek ook laat zien – veel taalzaken waar we in het dagelijks leven niet per se stil bij staan. Eén daarvan is een fundamentele kwestie: hoe is taal eigenlijk ontstaan? Over het antwoord op die vraag bestaan verschillende theorieën, maar tot nu toe blijft het een onopgelost raadsel. Toch is het erg interessant om na te denken over waar het allemaal begon.

Hier wil ik één mogelijke theorie over het ontstaan van taal belichten, namelijk de zogenaamde *gestural theory of language origin* (vrij vertaald de gesticulatie-theorie over de oorsprong van taal). Om dit te doen, is een andere taalzaak van belang: het feit dat ‘taal’ niet alleen gesproken talen omvat. Dankzij het werk van gebarentaalwetenschappers is sinds tientallen jaren bekend dat er een tweede type natuurlijke talen bestaat: gebarentalen. Gebarentalen ontstaan op een manier die vergelijkbaar is met het ontstaan van gesproken talen: ze zijn een natuurlijk gevolg van interactie – in het geval van gebarentaal interactie tussen dove (en/of slechthorende) mensen. Ze zijn dus niet verzonnen door horende mensen, of afgeleid van gesproken taal. Het zou zelfs kunnen dat we juist naar gebarentalen moeten kijken, om antwoord te geven op de vraag waar taal ooit begon; hiervoor moeten we echter wel heel ver terug in de tijd gaan.

Vijf tot zes miljoen jaar geleden scheidde de afstamming van de mens zich van die van de chimpansee. Deze afstamming werd gekenmerkt door tweevoetigheid en vergroting van de hersenen. Toen onze voorouders tweevoetig werden, betekende dit dat de handen vrij waren voor andere dingen, zoals communicatie. Fossielen suggereren dat de ontwikkeling van de handen voorliep op de vergroting van het brein. Daarnaast was het spraakkanaal nog niet voldoende ontwikkeld. Onder deze omstandigheden lijkt het aannemelijk dat communicatie door middel van handgebaren, ook wel gesticulatie genoemd, eerder mogelijk was dan communicatie door middel van klanken of vocalisaties. Volgens de *gestural theory of language origin* bestond proto-taal dan ook niet uit vocalisaties, maar uit gesticulaties met de handen (manueel).

Behalve bewijs dat we uit fossielen kunnen halen, is er ook in de tegenwoordige tijd een aantal aanwijzingen dat proto-taal manueel was. Zo zou het kunnen dat de handgebaren die nu nog altijd worden gecombineerd met gesproken taal (bijvoorbeeld een duim opsteken) overblijfselen zijn van deze manuele proto-taal. Horende kinderen maken zelfs eerder handgebaren dan dat ze beginnen met praten. Uiteraard is het bestaan van gebarentalen ook in lijn met deze hypothese: blijkbaar kunnen manuele systemen uitgroeien tot volwaardige, natuurlijke talen.

Dit laatste brengt ons tot de vraag: waarom bestaan gesproken talen dan überhaupt? Op enig moment moeten vocalisaties de handgebaren hebben vervangen. Een bijkomend vraagstuk is dat de handgebaren waarschijnlijk visueel gemotiveerd waren (dat wil zeggen, waarschijnlijk beeldden de handen uit hoe dingen er in de echte wereld uit zien; bijvoorbeeld, het uitbeelden van ‘slaan’ door met een vuist op en neer te bewegen), terwijl er vaak vanuit gegaan wordt dat gesproken taal niet visueel gemotiveerd (kan) zijn. Om te begrijpen hoe de overgang van handgebaar naar vocalisatie gegaan zou kunnen zijn, is het van belang om te weten dat gebarentalen niet alleen gebruikmaken van de handen: ook de mond, het gezicht en het lichaam spelen een belangrijke rol. Zo kunnen gebaren gepaard gaan met verschillende mondbeelden (stille articulaties van woorden uit de omliggende gesproken taal), maar ook met mondbewegingen die niet aan gesproken taal verbonden zijn (bijvoorbeeld, in de Nederlandse Gebarentaal gaat het gebaar voor ‘aanwezig’ verplicht gepaard met een ‘shhh’-articulatie).

Een mechanisme door middel waarvan klanken geleidelijk de gesticulaties vervangen zouden kunnen hebben, is een specifiek type mondbewegingen in gebarentaal, namelijk de mondbewegingen die verplicht zijn bij bepaalde gebaren en die niet gerelateerd zijn aan gesproken taal, maar de handbeweging ‘echoën’. Bijvoorbeeld: wanneer de hand van gesloten naar open vingers beweegt (bijvoorbeeld het openen van een vuist), articuleert de mond ‘pa’ – de mond gaat dus ook van gesloten naar open (zoals bij het gebaar ‘slagen’ in Britse Gebarentaal), terwijl de mond ‘op’ articuleert, en dus sluit, als de hand ook sluit (zoals bij het gebaar ‘won’ in Britse Gebarentaal). Dit fenomeen is gevonden in verschillende gebarentalen, zoals de Britse, Nederlandse en Zweedse Gebarentaal. Als zulk soort mondbewegingen ook aanwezig waren in een manuele proto-taal, zouden ze als mechanisme gediend kunnen hebben om de handgebaren te vervangen door klanken: uiteindelijk werden de handgebaren weggelaten, en bleven de vocalisaties over. Dit echoën lijkt overigens een meer algemene tendens te zijn van de mens, zo merkte Darwin al op: bijvoorbeeld, mensen die aan het knippen zijn, zijn geneigd met hun kaak de knipbeweging te imiteren.

Redenen om over te gaan op spraak in plaats van handgebaren zouden praktisch geweest kunnen zijn – bijvoorbeeld in situaties waarin men elkaar niet kan zien of de handen vol heeft. Echter, critici van deze theorie denken dat dit niet genoeg reden geweest kan zijn om over te gaan op spraak. Bovendien: mensen die in gebarentaal communiceren, hebben er in de regel ook geen last van als ze iets in hun handen hebben (ze kunnen, bijvoorbeeld, de gebaren gewoon met één hand articuleren, zonder dat dit al te veel communicatieproblemen oplevert).

In ieder geval laat het bestaan van gebarentalen zien dat ‘taal’ niet gelijk staat aan ‘spraak’. Volgens sommige taalkundigen zien we dit zelfs in de essentie van taal: wij mensen zijn zo geëvolueerd dat we zowel de handen als de mond kunnen gebruiken als middel om taal over te brengen. Terwijl gesproken talen voornamelijk de mond – met als aanvulling de handen – gebruiken, is dit bij gebarentalen eigenlijk andersom: ze gebruiken vooral de handen, maar ook het gezicht, het lichaam en de mond, zoals hierboven al bleek. Ook interessant in deze context is dat recentelijk, in 2021, een aantal onderzoekers stelde dat rotstekeningen van bepaalde handvormen uit de prehistorie evidentie zouden kunnen zijn voor het al vroeg bestaan van gebarentaal; deze onderzoekers menen dat men toen zowel gesproken taal als gebarentaal gebruikte.

Al met al is de *gestural theory of language origin* interessant, en zeker niet geheel onwaarschijnlijk. Tegelijkertijd is al het bovenstaande bewijs indirect – écht bewijzen kunnen we het dus niet. Alternatieve theorieën zijn er dan ook genoeg, bijvoorbeeld dat proto-taal muzikaal was (een voorstel dat ook door o.a. Darwin zelf gedaan is). Aan de ene kant is het misschien onbevredigend dat we het niet weten, maar aan de andere kant: een onopgelost mysterie kan ook tot de fantasie spreken – een muzikale proto-taal, ik ben best benieuwd hoe dat geklonken moet hebben.

Bronnen (selectie)

Armstrong, D.F. & S. Wilcox. 2007. *The Gestural Origin of Language*. Oxford: Oxford University Press.

Etxepare, R. & A. Irurtzun. 2021. Gravettian hand stencils as sign language formatives. *Philosophical Transactions of the Royal Society B* 376(1824). <https://doi.org/10.1098/rstb.2020.0205>.

Pfau, R. 2012. Manual communication systems: evolution and variation. In R. Pfau, M. Steinbach & B. Woll (eds.), *Sign language. An international handbook*. Berlin: De Gruyter Mouton, 513–551.

Woll, B. 2014. Moving from hand to mouth: Echo phonology and the origins of language. *Frontiers in Psychology* 5, Article 662.